

Зміна синтаксичних характеристик риторичного питання під час перекладу

Риторичне питання є широко розповсюдженим явищем у мові, тому воно привертало й до сьогодні привертає увагу дослідників. За останні десятиліття спроби надати визначення риторичному питанню та описати особливості його функціонування здійснювались у низці робіт провідних дослідників (Н. І. Жинкін, І. Р. Гальперін, М. Я., А. Д. Чхетіані тощо). Проблемі використання питальних за формою речень, в тому числі риторичних питань, присвячено ряд дисертаційних та інших наукових досліджень (М. Я. Блох, Л. А. Остроухова, Р. Конрад, К. Л. Сюзюмова, Л. В. Чайка, тощо). Однак в існуючих трактуваннях риторичного питання простежується низка протиріч. Відтак, *актуальність* дослідження зумовлена розповсюдженістю риторичних питань у мові та недостатнім рівнем дослідження прийомів та способів їх перекладу, особливостей функціонування риторичних питань у мові та відтворення прагматичного значення таких речень.

Прагматичне значення є ознакою кожного речення, яке, як одиниця синтаксису, без нього не існує. Так, риторичне питання, що поєднує прагматичне значення питання і ствердження, є ввічливою формою вираження думок мовця. До прагматичних проблем перекладу належать проблеми, пов'язані з відтворенням комунікативної інтенції автора [1, с. 406].

Риторичне питання – це особливий стилістичний засіб, сутність якого полягає у переосмисленні граматичного значення питальної форми. Відомо, що питання завжди більше емоційно навантажене, ніж ствердження або заперечення. Таким чином, зрозуміло, що ствердження у питальній формі стає більш емоційно забарвленим, більш емоційним, і тому воно повніше розкриває відношення мовця до предмета думки.

Риторичне питання має ціллю приєднати емоційний момент до категоричного судження, холодного за своєю природою. Отже, риторичні питання рівносильне категоричному судженню плюс знак оклику. Отож, розглянемо основні синтаксичні та прагматичні проблеми, які виникають при перекладі риторичних питань з англійської мови українською.

В англійській мові окличні питання інколи мають ту ж синтаксичну форму, що й питальні речення. Тому деякі риторичні неможливо відрізнити від окличних питань. Саме через це велика кількість риторичних питань перекладається українською мовою окличним реченням: *What matter what the cost was?* [2, с. 69]. – *Що таке ціна, яка за це платиться!* [3, с. 72].

У цьому прикладі, не зважаючи на те, що на початку стоїть питальний займенник *What?* (Що?), питальне речення при перекладі перетворюється на окличне, але все одно не втрачає свого риторичного значення.

Дуже часто так перекладаються питальні речення типу *How could you...?* *How dare you...?* *How can you...?* тощо. Під час перекладу українською мовою у більшості таких речень знак питання змінюється знаком оклику:

Harry, how can you? [4, с. 58]. – *Гаррі, як ви можете!* [5, с. 61].

How dare you say it? [4, с. 114]. – *Як ви смієте так говорити!* [5, с. 119].

Наведені приклади виражають звинувачення, яке завдяки додаванню окличного знаку в українському відповіднику, стає ще більш сильним.

Не можна також виключати випадок перекладу таких риторичних питань українською мовою відповідними риторичними питаннями зі знаком питання: *How dare you ask me, of all men in the world, to mix myself up in this horror?* [4, с. 193–194]. – *І як тільки у вас язик повернувся просити мене, саме мене, встрявати в це страхіття?* [5, с. 200].

Водночас може відбуватися і протилежний процес, коли риторичне зі знаком оклику в кінці речення англійської мови перекладається українською мовою реченням зі знаком питання: *Your life? Good heavens! What a life that is!* [2, с. 197]. – *Ваше життя? Боже милостивий, що це за життя?* [3, с. 205].

Dead! Sibyldead! It is not true! [2, с. 115]. – *Померла? Сібіл померла? Це не правда!* [3, с. 119].

Розглянувши дані приклади, можна побачити, що межа між риторичними питальними та окличними реченнями є досить умовною, що ускладнює їх розпізнання й виділення у тексті. У такому випадку перекладач повинен спиратися перш за все на контекст, з яким такі риторичні питання пов'язані.

Дуже часто англійські риторичні питання перекладаються українською мовою звичайним розповідним реченням з крапкою на кінці, як-от: *HowshallIeverforgetthatdreadfulvigil?* [6, с. 196]. – *Ніколи не забуду тієї жахливої ночі* [7, с. 188].

Youhavegotagoddamnbugtoday – youknowthat? [6, с. 216]. – *Знаєш, ти якась божевільна сьогодні* [7, с. 261].

У наведених прикладах риторичне питання, має лише форму питання, адже фактично містить у собі приховане судження. Тому, мабуть, перекладач М. Рябова й вирішила, що у цьому випадку є доцільним переклад такого питання українською мовою розповідним реченням.

В англійській мові риторичні питання дуже часто представлені складнопідрядними реченнями. У таких реченнях судження міститься не у підрядному, а не у головному реченні. Наприклад: *Shall I always be left behind when the Riders depart, do mind the house while they win renown and find food and beds when they return?* [6, с. 55]. – *Чи завжди я сидітиму біля вогнища, поки чоловіки сідлають коней, і вестиму господарство, поки вони добуватимуть славу, і чекатиму їх, піклуючись про постіль та їжу?* [7, с. 67].

Це речення є риторичним питанням тільки у зв'язку з підрядним обставинним. Без цього підрядного обставинного речення риторичність питання фактично відсутня, оскільки у такому питанні нічого не стверджується. Саме ж твердження підказується тією обставиною, яка відображена в обставинному реченні і виключає будь-який сумнів відносно природи речення, що розглядається. Думка, висловлена цим реченням фактично наступна: *I will always be left behind do mind the house.*

У таких складнопідрядних реченнях обов'язково необхідна умова, яка перетворює звичайне риторичне питання, тобто, питальне речення в емоційно-стверджувальне. Зазвичай, підрядне речення приєднується до головного сполучниками *that* «що», *whether /if* «чи», *who* «хто», *what* «що», *which* «який» тощо. Українською мовою складнопідрядні речення можуть відтворюватися як складнопідрядними реченнями, так і простими реченнями. Наприклад: *Was that one of the things that life had in store?* [4, с. 134]. – *Чи судилося йому в житті і цього зазнати?* [3, с. 137].

Do you not know Death when you see it? [4, с. 113]. – *Чи ти, дивлячись у обличчя смерті, не впізнаєш її?* [3, с. 116].

Як видно з даних прикладів, більшість складнопідрядних питань українською мовою відтворюються реченнями на початку яких стоїть сполучник *чи*.

Також при перекладі не рідко має місце таке явище як зміна порядку послідовності частин складного речення – головного і підрядного. В англійському тексті підрядне речення передує головному, а в українському перекладі – навпаки, головне передує підрядному. Зустрічаються і протилежні випадки [8, с. 183]. У наступному прикладі в англійському реченні головне передує підрядному, в українській же мові порядок послідовності речень змінюється на складносурядне, тобто перестановка супроводжується характерною для перекладу з англійської мови українською заміною типу синтаксичного зв'язку:

Why the hell don't I shut up when I tell you that? *he said* [9, с. 45]. – *Я ж тебе, телепню, попереджував, – каже, – чого ж ти не заткнув пельки?* [10, с. 57].

Проте, риторичні питання можуть бути реалізовані й у структурі простого речення. У цьому випадку найчастіше використовуються питально-заперечні речення: *How the hell should I know a stupid thing like that?* [9, с. 58]. – *Звідки мені в дідька знати про такі дурниці?* [10, с. 86].

Як видно з поданих прикладів англійські риторичні питання перекладаються українською мовою як простими так і складними реченнями.

Відтак, комунікативна організація речення вирізняється передусім тим, що вона спрямована не у сферу мови, а у сферу мовлення. Тому вона незалежна від формальної організації речення й великою мірою від семантико-синтаксичної. Комунікативна організація речення визначається мовленнєвою ситуацією, а отже, зумовленим цією ситуацією комунікативним завданням. Усе це вказує на те, що комунікативну організацію речення не можна з'ясувати, коли ми не виходимо поза межі відповідного речення. Механізм комунікативного аспекту зрозумілий тільки за умови, якщо ми розглядаємо речення в конкретному мовленнєвому контексті, у якому це речення функціонує як висловлення.

Література

1. Сітко А.В. Прагматичні проблеми перекладу риторичних запитань / Л.О. Чиженко, А.В. Сітко// Фаховий та художній переклад: теорія, мето-дологія, практика: VI міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 квітня 2013 р.: тези доп. – К., 2013. – С. 406–409.
2. Wilde O. The picture of Dorian Gray / O. Wilde. – Berkshire : Penguin Popular Classics, 1994. – 256 p.
3. Уайльд О. Портрет Доріана Грея: Роман / Пер. з англ. Р. Доценка. – К. : Школа, 2003. – 213 с.
4. Voynich E. L. The Gadfly / E. L. Voynich. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1954. – 331 p.
5. Войнич Е. Л. Овід: Роман / Пер. з англ. М. Рябової. – К. : Молодь, 1985. – 272 с.
6. Tolkien J. R. R. The Hobbit Or There And Back Again / J. R. R. Tolkien. – London : Unwin Books, 1937. – 256 p.
7. Толкієн Дж. Р. Р. Володар Перснів : Повернення короля / Пер. з англ. А. Немірова. – Х. : Фоліо, 2003. – 400 с.
8. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Межд. отношения, 1975. – 240 с.

9. Charles Dickens. The Adventures of Oliver Twist / Charles Dickens. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1955. – 551 p.
10. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста / Пер. з англ. М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль, О. Тереха. – К. : Дніпро, 1987. – 423 с.